

»Razvada čezmernega tujkarjenja« ali kako se izogniti krotovičenju misli in skladiščenju poslovenjenih mrtvečih fraz

VOGRINC, JOŽE (2015): *Pojmovne prikazni: Rešeto humanistike*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Da bi razumeli namen *Pojmovnih prikazni* sociologa Jožeta Vogrinca, se je treba nekoliko ozreti v zgodovino misli o očiščevanju, brušenju, pleveljenju in rešetanju slovenskega jezika. Vse to je namreč bilo pomemben del emancipacijskih bojev slovanskih etnij pred agresivnejšimi in zgodovinsko samooklicanimi plemenitejšimi narodi. To je bila že doba, v kateri so se jezikovne izposojenke ocenjevale na podlagi koristnosti. Nesprejete in neudomačene so bile obsojene na

očiščenje iz idearijev zamišljenega slovenstva. Izdaje slovarjev bolj ali manj diletantskih avtorjev s (kvazi)filološkim (pred)znanjem so pomenile jasno zarisane meje med »našim«, »domačim« in »nenašim«, »tujim«. Slovaropisno ihtenje je nekoliko zanemarilo razvijajočo se slovensko publicistiko, najočitneje je bil »podhranjen« periodični tisk. V njem so bile sicer zapisane in natisnjene slovenske besede, a v njih pogosto ni bilo sledi slovenske misli.

Tako je, denimo, Fran Levstik v članku *Napake slovenskega pisanja*, izdanem leta 1858 v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, menil, da slovensko slovstvo »še ni dospelo do tiste stopnje, da bi se človek do dobrega izučil jezika iz golih knjig«. Zaklad slovenščine bi se moral že rastočemu slovensko govorečemu meščanstvu navkljub (še) vedno iskati v »ljudstvu izven mesta«. Levstik je zagovarjal neusmiljeno rešetanje vseh izdanih časopisov in slovenskih knjig, »vzlasti sestavljenkam naj bi zapirali vrata, ker so večidel vse narobe zvozlane« (*Kmetijske in rokodelske novice*, 1858: 211). Josip Tominšek je leta 1910 v *Antibarbarusu, studijah o napakah in pravilih slovenskega pisanja*, ocenil polstoletni (ne)napredek jezikoslovja – tedaj so o jeziku in pisanju razpredali le (še) slovničarji in kak zainteresirani urednik. Tedaj ni bila več poglobljena jezikovna pravilnost, ampak jezikovna pravica. Iz časopisja je izginjalo jezikoslovje, namesto raziskovalcev jezika in jeziko(slo)vnih borcev so v ospredje prišli »narodni delavci« in bor(il)ci za narodno enakopravnost. Prejšnjo marljivo skrb za »pravilnost« in »lepoto« jezika so veliki cilji zunanjega sveta

odrinili v neopažen(o) kot(išče), kdor pa se je še strokovno pečal z jezikom, se je moral bati očitkov o čudaštvu, suhoparništvu ali črnavstvu. Takratno jezikovno očiščevanje še ni postavilo jasnejših meja med bogatenjem in siromašenjem jezika – nedoločitve so vodile v jeziko(slo)vne zmede. Očiščevalci so postali poklicni brusilci jezika, kolegom slovničarjem, jezikoslovcem, političnim govorcem in časnikarjem pa so (dobe-sedno!) ostro gledali pod prste in še ostreje ocenjevali natisnjene besede.

Z ustanovitvijo prve slovenske uni-verze leta 1919 pa slovenščina začne pridobivati status znanstvenega jezika. Prvi brusilni slovarček slovenskega knjižnjega jezika izda novomeški profesor Ivan Koštial, ki v precep vzame pripovedno prozo, izdano med letoma 1880 in 1925 ter politične časopise od prevrata (tj. 1849) do leta 1927. Koštialu so kritiki očitali purizem pri že nekaterih udomačenih besedah, saj je bila kritika v kraljevini SHS še (!) naklonjena (pri) vzemanju besed iz srbsčine, nemščina pa je bila (že) premagana (v) preteklost(i), saj »*jezik pač smemo bogatiti in sprejemati vanj termine, ki diferencirajo pojme*«. Leto 1931 prinese *Napake v slovenskem izrazoslovju* Rudolfa Andrejke, nekakšen slovar za (dokončno) izkore-ninjenje nemške misli:

Vzlic temu je čas, da se započne organiziran boj zoper onečiščen-je in kvarjenje našega jezika ne toliko v imenstvu (terminologiji), kjer je boj skoraj že dobojevan, kolikor v izrazoslovju (frazeo-logiji), ki je še vseskoz prepoje-no z neslovensko navlako. /.../

A vendar je in mora biti prvo: misliti po slovensko, vse drugo nam bo navrženo. Toda prav ta slovenska miselnost je tako različna od načina, kako vežejo drugi narodi, celo bolj sorodni, svoje besede v miselne zveze, da nikakor ne gre tirati naš čvrsti in kleni jezik na natezalnico tuje-ga mišljenja in izžemati iz njega na ta način spake, ki jih pravi Slovenec ne razume. (Andrejka, 1931: 2–3)

Pisci leposlovja, periodike, znanstvenih in strokovnih besedil so se lahko oprli tudi na članke *Jezikovno rešeto*, ki so pod uredniškim očesom Rudolfa Kolariča izšli pri strokovni reviji *Slovenski tisk*. Teh se je v treh letih izda-janja nabralo že za samostojno izdajo – uvod v njej je pripadel prevajalski avtoriteti, klasičnemu filologu Antonu Sovretu. Besedilo *Šest resnic o tujkah* tako slogovno in pripovedno kot po humornosti spominja na Vogrinčeve *Pojmovne prikazni*. Nekoliko pozablje-ni jezikovni traktat o praznosti, nera-zumljivosti, nesmiselnosti, neplemenitosti in končno neznanstvenosti tujk skuša jasno vzpostaviti meje med njimi in izposojenkami, tem jeziku »*ljubim znankam in prijateljicam iz davnih časov*«, ki so se v slovenski besedni zaklad »*ustrojno vrasle do neprepoznavnosti, bodisi (te) mežikajo iz njega kakor rozine iz testa*«. Sovrè je imel v mislih predvsem »*neizmerno obilico tujih izrazov za splošne in strokovne pojme, kakršne na debelo uporabljajo in na novo ‚izdelujejo‘ Nemci, ne samo v znanstvenem in časniškem jeziku, temveč tudi v leposlovju*«. Pobirajo

jih večinoma po kuhinjski latinščini (Sovretov prevod *Pisem mračnjakov*, op. p.), pa tudi grščini in

kujejo besedne nakaze, da bi se delala Ciceronu in Platonu meгла pred očmi, ko bi jih morala poslušati. /.../ [In] če je besedni zaklad kakega jezika tudi milijon, sto tisoč tujk ga tako davi in prebohteva, kuži in zasmraja, da umirajo od njih vse njegove bodi še tolike vrline. (Sovrè, 1931: 7-8)

Nadvse očitno »besedni artist« *Sovrè*, kakor ga je imenovala pred- in povojna literarna kritika, v *Šestih resnicah o tujkah* kljub dobrohotnosti in humornosti ni niti malo prizanesljiv, še manj pa okoliši in podaja trezne premisleke kljub namigujočim naslovom poglavij o zaukazani (ne)rabi tujk:

Nemcev pridni učenci pa smo slej ko prej mi, v slabih rečeh na žalost mnogo pazljivejši kakor v dobrih. Tako smo odprli tudi njihovim kuhinjsko latinskim in francoskim tujkam dotoč v čiste vode našega jezika, namesto da bi nam bil baš njihov v svarilo in vzgled, do kake priskutne ciganščine utegne prinesiti preobilica nepotrebne tuje navlake.

Nadalje Sovrè pojasni, da so tujke, ki so dobre, celo lepe, nekatere so tudi neutrpne in tako rekoč že povsem narodna last, a proti njim stojijo tisoči in tisoči grdih, votlih, meglenih spak, ki kljub nasprotnemu zatrjevanju »tuj-

karjev« *ničesar jasno ne povedo, ki so »točnosti zmerom v kvar, jeziku nikoli v kras«; ali še huje: »nevarne so mu, ker se je bati, da ga utegne njih obilni nečedni pritok polagoma zamočvariti«* (Sovrè, 1931: 8). Prevajalec antičnih piscev se je zgražal nad dejstvom, da že imamo slovar tujk, za katerega meni, da je »krvavo potreben«, a še lepše bi bilo, da nam ne bi bil, saj bi se tujke z nekaj izjemami (za)dovoljevale zgolj s toriščem strogo znanstvenega in strokovnega jezika ter se tako ne bi nihče »izgubljal« *ob zapisovanju teh mrgolečih nepotrebni in vsiljivih pritepenk.*

Sovrè namreč opozarja, da se te strupenke vedno bolj vrivajo v omikani govor in časopisje, najbolj pa ga žalosti vrivanje tujk v pripovedno slovstvo in lepoznanška dela, ki hočejo imeti svoj prostor in veljavo v umetni prozi. »*Slovenščina kratko in malo ne strpi prebohotnega tujega plevela, ki ji zajedavo izsesava žive sokove, da kržljavi pod njimi kakor pšenica med ljuljko,*« *(Sovrè, 1931: 9) prevajalcem pa polaga na dušo naslednji napotek:*

Od dobrega jezikovnega sloga zahtevamo, da posreduje kolikor moči jasen, točen in popoln prenos piščevih misli na bravca. /.../ Pa vendar vsi rabimo nepotrebne tujke, najhujše sovražnice točnosti in razumljivosti! Spis, ki je pregosto naperjen s tujkami, zlasti ako nosijo le-te, kot se navadno dogaja, najvažnejše pojme v stavkih, tak spis je s samim seboj v nasprotju, ker se trudi, kako bi misli zabrisal namesto osvetlil. (Sovrè, 1931: 10)

Sovrè, ki je bil leta 1932 zaradi »slovenoborstva« kazensko prestavljen s klasične gimnazije v Ljubljani na gimnazijo v Pančevo, je skušal potrpežljivega poslušalca prepričati, da njegovo »puristično« stremljenje nima name-na, da bi kratko in malo sleherni tujki zavil vrat. Bralca predvsem opozori na pojavljajočo se razvado »čezmernega tujkarjenja v znanstveni prozi«, ki teži k temu, da prikazuje piščevo učenost v kar se da bleščavi luči. Retorično (se) vpraša:

Kolika globina znanja, kako neizčrpna obilica misli biva v tem oblagodarjenem človeku, si govori natihoma povprečen zemljan, da jaz siromak njegovih razodetij nič, pa res prav nič ne razumem! Potolaživa se, povprečni zemljan, zakaj kjer išče-va globin, so navadno plitvine, kjer domnevava žarenje novih sonc, so često pohlevne kresnice. (Sovrè, 1931: 29)

Zakaj to zgodovinsko ozadje? Zato, ker odgovor na vprašanje, koliko obrisov preroškosti vsebuje Sovrètov traktat o tujkarjenju, temu »modnemu umetničenju«, (morda) ponujajo Vogrinčeve *Pojmovne prikazni*. Če se je Sovrè v mističnem razmerju do slovenske besede ravnal po Horacijevem reku *est modus in rebus, sünd certi denique fines* (»Vsaka stvar ima svojo mero in določene meje.«), je moral Vogrinc v svojem delu ugotoviti obstoj določenih (jezikovnih) meja, a hkrati zagotoviti, da so se vseeno spreminjale – tok spreminjanja so postavljali novi mejaki.

Od *Šestih resnic* do *Pojmovnih prikazni* je slovenščina na jezikoslovni ravni menjala nekaj besed(il)nih (o)sovraženk, (o)čiščevalcev in (o)brusilcev, še bolj (ne)kritično pa je povzemala številne tuje teoretske (in) metodološke šole, ki so jeziku navidezno (morda priročno?) dajale več odgovorov, kakor pa se je znotraj njih skrivalo vprašanj.

Zakaj torej toliko o Sovrètovih *Šestih resnicah* v recenziji, ki je namenjena *Pojmovnim prikaznim*? Ravno zato, ker je Vogrinc posegel v problem zverženosti govornice in misli, ki je v slovenski humanistiki in družboslovju nastal v preteklih petdesetih letih, ko se je megleno sledilo prej omenjenim teoretsko-metodološkim novitetam. Ne vem, ali je morda Jožetu Vogrincu iz preteklosti s sledjo preroškosti kaj prišepnil ravno Sovrè, ki je že zaslutil (s)krotovičenje razvejene humanistike in družboslovja v najširšem mogočem obsegu. A tudi *Pojmovne prikazni* imajo svojo zgodovino. Bile so drugega spola – bile so *fantomi*, svoje mesto pa so med letoma 2004 in 2009 našli v »manj znani reviji za humanistiko« *Monitor*, ki ga je izdajala ISH, podiplomska šola za humanistiko.

Serija člankov o *fantomih* je bila dobrohotno namenjena študentom sociologije, da bi se ti seznanili s pojavom (pre)pogostega »zatekanja k uporabi navideznih konceptov, ki so v resnici besede brez kritja«. Zdi se kredibilne, a (žal) najpogosteje (ne pa vedno) zaidejo v besedila zato, ker avtorji in avtorice uporabljajo tuje reference. Omenjene novitete so naplavile angleščino kot univerzalni znanstveni jezik (Vogrinceva skovanka za to je *glo-bangleščina*) in kot priložnostno zate-

kanje v citiranje citatov (že) citiranih citatov, skozi katere se je pomenskost porazgubila, nadomestil pa jo je prazen videz. Njihova uporabnost, dodaja Vogrinc, služi kot skrivališče vsaj malce praznine – skoraj nič. Iz skrivališč jih lahko preženemo le z natančn(ejš)im branjem. Vogrinc tako secira pomenskost izbranih 47 gesel, na katere je naletel pri prebiranju znanstvenih in strokovnih člankov svojih kolegov in sodelavcev, predvsem pa pri seminar-skih nalogah, diplomskih delih in dok-torskih disertacijah svojih študentov. Bralcu utemeljeno obelodani (mukotr-pno) prevajanje piščevih lastnih misli iz tujega jezika. *Pojmovne prikazni* so tako razširjena verzija Monitorjevih devetih objavljenih sklopov *Pojmovnih fantomov*, z željo po razširitvi kroga naslovnikov pa jim je bilo pridanih še nekaj rešet gesel, na katere je bil Vogrinc pozoren vse od razčlenitve in objave zadnjega *pojmov-nega fantoma*. Skozi izbrana gesla opo-zarja na napačno sprejeto visokošolsko politiko in posledično hirajoče izobra-ževalno okolje, kjer študenti premalo poznajo teorijo, še manj pa jo poznajo in prebirajo v slovenščini. Opaža, da pisci in piske namesto terminov, ki so v znanstvenem in strokovnem pisanju v slovenščini že bili uveljavljeni, uvažajo pretežno iz angleščine bodisi nove, dotlej neznane tujke in skovanke, bodisi take, ki so se v slovenščini morda že uporabljale, a so zdaj na podlagi pome-na, ki so ga imele v jeziku, iz katerega so bile pobrane, pridobile povsem nov pomen (Vogrinc, 2015: 5). Zaradi nepo-znavanja se tako vnovič pre(d)stavljajo enake teorije, kar po Vogrinčevo vodi zgolj v odkrivanje tople vode. Tako naj

bi se krnila humanistična, družboslovna in na splošno znanstvena slovenščina. Bogatenje in razvejenost slovenščine, zlasti v humanistiki in družboslovju, je naplavila številne napačne in zmotne rabe pojmov iz različnih virov.

Vogrinc se osredinja na slovenske prevode izvirnih spisov humanistike, izbrane časopisne članke, prozo in tele-vizijske prenose nogometa in ugotavlja, da želja po pojmovni inovaciji zamegli védenje in mišljenje. Tako današnja humanistika trpi predvsem zaradi sko-vank, ki so se vanjo nekritično vnesle iz ekonomskih ved – nekatere skovan-ke izražajo željo po udobni politični korektnosti (evfemizmi), izpadejo pa kot naravnost opolzki oksimoroni (npr. »negativna rast«). Barvitost označeval-cev, ki jih prinese ekonomsko cenejša uporaba angleščine, pritegne še težave v pojmovanju – kljub že ustreznemu besedišču, se pojavljajo napake v preva- janju – rodijo se anglo-slovenski novo-reki v latovščini. Ponovno bi Vogrinc našel sogovornika v Sovretu, ta bi ga namreč opomnil na še večji greh:

Grešimo pa nekaj iz ničemurnosti, misleč v neverjetni zablodi, da je s tujkami naperjena govornica oli-kana gosposka in imenitna, nekaj zbog krive vere, da se z domačo besedo ne da izraziti tista posebna barvitost, tisti prečudežni odte-nek – tujkar bi rekel – ki leži baje v tujki, največ pa, ker se nam ne ljubi misliti po slovensko, torej iz gole lagode, lagoti, lagodnosti, zložnosti, udobnosti, nemarnosti, lenivosti, površnosti, nebrizhnosti, toposti, topoglavosti, opoklosti – kaj se naperjaš, žabe, komodite-

te reci, pa punctum Palamédes!
(Sovrè, 1931: 35)¹

Neizogibnim ekonomskim razmeram delajo družbo politične spremembe, ki v svojem preobilju povzročajo družbeno amnezijo, pa tudi vznik novotarij v govoru, za katere pa nikakor ni nujno, da izkazujejo spretnost v uporabi jezikovnega znanja pišočega oziroma pripovedovalca. Pojemovno novotarijo človek z družbeno amnezijo odkrije, se nanjo navadi (ali privadi) in jo nato uvidi (pre)pozno, ko se že razpase po medijih kot, zapiše Vogrinc, srobot ali bršljan po zanemarjenem drevju.

Ali Vogrinc pozna način(e) za očiščenje tega zanemarjenega drevesa, ki nenehno in tako neustavljivo nadomešča stare označevalce in skladišči mrtveče fraze? Morda bi zverženost govornice in misli odpravila širokogledna in poglobljena obravnava preteklih besedilnih virov, ki bi jo lahko s kančkom več truda opravljali vrtnarji v humanistiki. Je Vogrinc s tem že začel, ko je *Pojmovne fantome* poslovenil v *prikazni* in jih namenil širšemu krogu bralstva? A koliko rešeta(rje)nja humanistike bi zaželeno bralstvo, ujeto v spono zaukazanega nemišljenja odvrtačalcev (od) humanistike, sploh doumelo? Se je na primer *pojmovna prikazen*, ki sliši na ime evfemizem, že tako skrotovičila, da bi še samega Vogrinca označila za nevzdržnega, simbolno nenaklonjenega in bo vzlic njegovega rešetanja (iz)rodila nove *pojmovne prikazni*?

Literatura

- ANDREJKA, RUDOLF (1931): *Napake v slovenskem izrazoslovju*. Ljubljana: Samozaložba.
- KMETIJSKE IN ROKODELSKE NOVICE, 1858.
- KOŠTIAL, IVAN (1927): *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine*. Prevalje: Družba svetega Mohorja.
- SOVRÈ, ANTON (1931): Šest resnic o tujkah. V *Jezikovno rešeto 1*, R. Kolarič (ur.). Ljubljana: Revija Slovenski tisk.
- TOMINŠEK, JOSIP (1910): *Antibarbarus, studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja*. Ljubljana: L. Schwentner.

---

¹ Palamédes je bil grški junak z Evboje ali iz Agrolide, ki si je nakopal Odisejevo sovraštvo zaradi svoje modrosti – Palamedova pika.